

ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР ЯК ЖИТТЄВИЙ ВИБІР СУБ'ЄКТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлення проблеми професійного розвитку людини у вітчизняній психології відбувається із залученням значної кількості психологічних понять. Дослідники акцентують свою увагу на дослідженні різних проблем професіоналізації, використовуючи різноманітну термінологію. У спеціальній літературі можна зустріти такі терміни: професійна орієнтація, професійне становлення, професійна адаптація, професійний вибір, професійне самовизначення. Змістове наповнення цих понять відбиває загальну тенденцію вітчизняних авторів розглядати професійне життя людини як суттєву складову її життя в цілому. Професійний розвиток людини розглядається у взаємозв'язку із її особистісним розвитком, причому на певних періодах життя професійний розвиток людини детермінує особистісний і навпаки [5, 10, 15, 4].

Теоретичний аналіз проблеми професійного вибору дозволяє зробити висновок, що він розглядається у тісному взаємозв'язку із самовизначенням особистості. Ці поняття трактується як близькі за змістом, інколи вони ототожнюються і вживаються як синоніми, а інколи самовизначення особистості визначається через поняття вибору. Що стосується професійного самовизначення, то воно часто розглядається у взаємозв'язку з загальним процесом самовизначення особистості.

Проблема самовизначення та вибору особистості аналізується в працях Ананьєва Б.Г., Петровського А.В., Рубінштейна С.Л.

Ананьєв Б.Г. розглядає проблему вибору у контексті життєвого шляху особистості. Життя людини поділяється ним на дві фази: підготовчу, яка включає виховання і освіту та основну, тобто самостійне життя у суспільстві. Автор пише, що “вибір професії, ціннісна орієнтація на ту чи іншу сферу суспільного життя, ідеали – все це окремі моменти, які характеризують початок самостійного життя у суспільстві. Перш за все воно є старт самостійної професійної діяльності” [2; 132].

У сучасній психології значна увага приділяється готовності людини до вибору професії і готовності розпочати самостійну професійну діяльність. У такому контексті підкреслюється важливість професійної підготовки спеціалістів із розвиненою суб'єктністю, здатних до саморозвитку через творчість. Особливу роль творчості у професійному розвитку підкреслюють А.Р. Фонарьов, Мітіна, О.Л. Музика, Л.М. Коробка . А.Р. Фонарьов основною рисою професіоналізму називає вихід за межі своєї професії, оволодіння універсальними здібностями, які дозволяють однаково успішно виконувати різноманітні види діяльності. Схожих позицій

притримується Музика О.Л., пов'язуючи професійний розвиток з розвитком здібностей. У програмі розвитку здібностей „Три кроки” автор описує шлях розвитку ціннісної свідомості учня з метою підготовки його до майбутньої освіти і професійної діяльності. Л.М. Коробка розглядає сучасну систему освіти як розвиваючу систему, що орієнтована на особистість. Розвиток особистості розглядається як саморозвиток, як активний творчий процес, який здійснюється студентом в співпраці з викладачем. Авторкою розроблено спеціальний курс „Основи самопізнання, саморегуляції та саморозвитку особистості”, де втілюється ідея психолого-педагогічного супровіду саморозвитку особистості.

Достатньо ґрунтовний аналіз психологічного аспекту самовизначення особистості зроблено Сафіним В.Т. і Ніковим Г.П. Ними помічено тенденцію вживати поняття самовизначення особистості в широкому діапазоні значень – від прийняття життєво важливих рішень до одноактних самостійних вчинків.

У словнику – довіднику за редакцією Горностая П.П., Титаренко Т.М. самовизначення трактується як – “усвідомлюваний вибір позиції в життєвій ситуації або життя в цілому. Виражене ставлення до чогось або когось”[12; 109]. Виділяються такі форми самовизначення особистості як професійне самовизначення, духовна орієнтація, вибір життєвого шляху. В такому розумінні вибір виступає як засіб, передумова самовизначення особистості.

Пряжніков Н.С. ототожнює поняття самовизначення та вибору особистості і розглядає

113

проблему свободи вибору (свободи самовизначення) як єдину проблему в широкому історичному контексті, пов'язує можливість професійного самовизначення з реальною свободою вибору людей у суспільстві, підкреслює нерозривний зв'язок професійного самовизначення з самореалізацією людини в інших важливих сферах життя . На думку автора суттю професійного самовизначення є “самостійне і усвідомлюване знаходження смислів діяльності, яка обирається або вже обрана, і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній ситуації, а також знаходження смислу в самому процесі самовизначення”[11;65]. Таке розкриття суті самовизначення особистості в центрі уваги ставить смисловий, а точніше ціннісно-смисловий аспект, оскільки лише “цінності містять знання про об'єкт і одночасно ставлення до нього” [11].

Схожі думки знаходимо в інших дослідників, які підкреслюють, що для особистості, яка самовизначилась, важливо не лише те, що і як вона робить, але і заради чого, це робиться. Самовизначення трактується через співвіднесення на рівні “хочу” – “можу” – “є” – “вимагають”. Це усвідомлення суб'єктом чого він хоче (життєві плани, ідеали), чим він є (особистісні і фізичні властивості), що він може (свої можливості і схильності), чого від нього вимагає суспільство. На рівні професійного самовизначення відбувається усвідомлення на рівні “хочу” – “можу” – “є” – “вимагають” стосовно обраної професії [13].

Кудрявцев Т.В. аналізуючи дослідження професійного самовизначення, виділяє два підходи до цієї проблеми. В межах першого професійне самовизначення зводиться до аналізу і підготовки випускників шкіл до вибору професії, а в рамках другого підходу професійне самовизначення є суттєвим компонентом професійного становлення особистості і триває на протязі всього професійного шляху. Автор виділяє етапи професійного самовизначення, трактує основний зміст професійного самовизначення людини через процес формування ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності [7].

Таким чином, вивчаючи проблему самовизначення особистості, дослідники говорять про його змістове наповнення[3], часто суть самовизначення розкривають через характеристику суб'єкта, який самовизначився[6], або, за допомогою терміну “вибір”[12,11]. Розкриваючи проблему вибору, науковці підкреслюють його процесуальний характер і самодостатність, наголошуючи, що вибір є діяльністю, необхідною і достатньою умовою самовизначення.

Найбільш детально і ґрунтовно проблема життєвого вибору людини розкрита Титаренко Т. М. Авторка визначає життєвий вибір як “свідомий, довільний та свободний акт, що на певний час, на певному етапі життєвого шляху формує напрям подальшого розвитку.” Вибір розглядається як діяльність, яка має свої етапи протікання і регулюється актуальними та потенційними життєвими цінностями. На першому етапі акту вибору присутня певна незадоволеність наявною життєвою ситуацією, відбувається актуалізація “Я - ідеального” у вигляді яскравої, але нечіткої мрії. Другий етап полягає у співвіднесенні “Я - ідеального” та “Я - реального”. Це дає можливість віртуально наблизитись до “Я - ідеального”, надіятись на досягнення бажаного майбутнього. Третій етап характеризується трансформацією “Я - реального”, уточненням, деталізацією надії, виникненням програми реалізації життєвого задуму. Основна функція вибору – це смислове регулювання життя, яке здійснюється через вибір діяльностей. Авторка робить висновок, що своєчасний, адекватний ситуації вибір є шляхом до розвитку, а уникнення вибору призводить до кризи[14].

Якщо професійне самовизначення розглядається у взаємозв'язку з самовизначенням особистості в цілому, то професійний вибір зводиться до вибору професії і завершується з початком професійної освіти. Таким чином професійний вибір розглядається досить вузько, зазнаючи багатьох обмежень.

Професійний вибір вивчається лише в контексті професіоналізації, в той час, коли для багатьох людей професія і є життя, або обмежується рамками професійної орієнтації, зводиться до вибору професії у старшому шкільному віці. Поза увагою дослідників залишаються повторні вибори професії в дорослому віці, не розглядаються різноманітні професійні вибори, які робить людина, будуючи кар'єру, не змінюючи професію, але змінюючи трудовий колектив, посади, вид виконуваної роботи.

Справедливо було б розглядати професійний вибір значно ширше, в контексті всієї життєдіяльності людини як безперервну тривалу череду професійних рішень, які робить людина як суб'єкт професійної діяльності. В такому розумінні кожен професійний вибір (професійне рішення) є життєвим вибором людини, який закладає напрямок професійного і особистісного життя людини. У такому контексті професійний розвиток можливий через професійні вибори, в тому числі через шлях своєчасної професійної переорієнтації.

Поетапна характеристика акту вибору, зроблена Титаренко Т.М., дозволяє припустити, що основою вибору є ставлення людини до себе, як до суб'єкта власного життя. Якість, зміст життя, його безкризовість залежить від адекватного ставлення до себе, до життєвої ситуації, від спроможності робити своєчасні адекватні вибори. При чому кожен людський вибір змінює життєву ситуацію, яка задає нові параметри ставлення до себе і вже ці нові критерії будуть визначати наступний вибір людини. Таким чином професійний розвиток можна розглядати як череду професійних виборів, вихідним пунктом яких є критерії ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності.

Суть зміни критеріїв ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності розкривається за допомогою категорії цінностей. З позицій суб'єктно-ціннісного підходу (Музика О.Л.) ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності можна розглядати через процес наділення себе певними стратегіями досягнення успіху в обраній професії, які усвідомлюються людиною, як її професійні якості і є тими цінностями, які детермінують її професійну діяльність. В процесі професійного розвитку змінюються критерії ставлення до себе. Така зміна відбувається в результаті безпосередньої участі в навчально-професійній і професійній діяльності, коли новий життєвий досвід сприяє виробленню і конструюванню нових цінностей. Таким чином, змістове наповнення ціннісної свідомості особистості детермінує особливості професійних виборів людини і відповідно визначає унікальність її професійного шляху.

1. Абдуллаева М.М. Професиональная идентичность личности: психосемантический подход//Психол. Журн. 2004. Т. 25 .№ 2.С.86-95.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2002. – 288с.
3. Гинзбург М.Г. Психологическое содержание личностного самоопределения//Вопр. психол. 1994. № 3. С.43-52.
4. Завалишина Д.Н. Субъектно-динамический аспект профессиональной деятельности// Психол. Журн. 2003. Т. 24 .№ 6.С.5-15.
5. Казанцева Т.А., Олейник Ю.Н. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов-психологов//Психол. Журн. 2002. Т. 23 .№ 6.С.51-59.
6. Карнозова Л.М. Самоопределение профессионала в проблемной ситуации//Вопр. психол. 1990. № 6.
7. Кудрявцев Т.В., Сухарев А.В. Влияние психологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения//Вопр. психол. 1985. № 1. С.51-59.

8. Кудрявцев Т.В., Шегурова В.Ю. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопр. психол. 1983. № 2. С.51-59.
9. Лукина В.С. Исследование мотивации профессионального развития//Вопр. психол. 2004. № 5.С. 25-32.
10. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях//Вопр. психол. 1997. № 4. С.28-38.
11. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе//Вопр. психол. 1996. № 1. С.62-71.
12. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320с.
13. Сафин В.Ф., Ников Г.П. Психологический аспект самоопределения личности//Психол. Журн. 1984. Т. 5 .№ 4.С.65- 73.
14. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності – К.: Либідь, 2003. – 376с.
15. Фонарев А.Р. Развитие личности в процессе профессионализации // Вопр. психол. 2004. № 6. С.72-83.